

Konserwacja i restauracja komody z Goleiszowa ze zbiorów Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Sylwia Kudła-Herner

Pracownia Konserwacji Zabytków Artcon

Wnętrza dawnych chałup były wyposażane w meble użytku codziennego, których standard zmieniał się wraz z zamożnością gospodarzy i panującymi modami. Gromadzono zwykle podstawowe, najniezbędniejsze sprzęty o prostej drewnianej konstrukcji, jak na przykład łóżko, stół, ława, stołki, skrzynie, komody i szafy. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie krótkiej historii oraz przebiegu prac konserwatorskich i restauratorskich jednego z nich, mianowicie komody pochodzącej z Goleiszowa.

Komoda z Goleiszowa jest meblem skrzyniowym z szufladami wywodzącym się od *cassettone* (włoskich renesansowych skrzyń lub niskich szafek wyposażonych w szuflady), który wyrabiany był we wszystkich krajach Europy i występował w licznych odmianach w zależności od wymiarów i kształtów przedniej ścianki oraz liczby szuflad¹. Omawiany obiekt to drewniana komoda skrzyniowa o budowie prostopadłościowej z trzema szufladami zamykanymi na klucz. Krawędzie blatu profilowane są z trzech stron. Lico między szufladami jest zdobione listowaniem o frezie wklęsło-wypukłym. Szuflady mają po jednym zamku oraz po dwa uchwyty z dekoracyjnym szyldem z motywem roślinnym. Skrzynia komody ustawiona jest na czterech nogach toczonych w kształcie spłaszczonych kul.

¹ S. Kozakiewicz, *Komoda*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1969, s. 182.

Fot. 1. Komoda po częściowym usunięciu wtórnych warstw malarskich

Źródło: archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Komoda została zakupiona do zbiorów Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” w 2009 roku wraz z chałupą przysłupową, która należała wówczas do rodziny Stanieczków. Wspomniany mebel stanowił jeden z elementów wyposażenia domu, wybudowanego w 1886 roku przez Andrzeja Badurę. W latach 1888–1904 mieszkała w nim jego córka Zuzanna, żona Wysockiego, urzędnika nowo powstałej cementowni w Goleszowie. Budynek przechodził wiele remontów, na przykład w latach 30. XX wieku dach został pokryty papą. W 1950 roku przebudowano go, do ścian dostawiono drewniane słupy, na których spoczęła więźba dachowa, pokryta następnie cementową dachówką wyprodukowaną w goleszowskiej fabryce². Datowanie komody jest trudne do ustalenia, jednak przypuszczam, iż mieści się ono w przedziale końca XIX wieku i 1. ćwierci XX wieku. W dalszej części artykułu przybliżę jej pochodzenie oraz czas powstania.

Stan zachowania

Z powodu złego stanu zachowania eksponatu w muzeum najprawdopodobniej nie był on już używany zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem,

■ 2 D. Gmitruk, *Przysłupowa chałupa z Goleszowa w Górnośląskim Parku Etnograficznym w Chorzowie*, Katowice 2011 [Wiadomości konserwatorskie województwa śląskiego. Architektura drewniana, t. 3, red. B. Klajmon], s. 13–14.

lecz – podobnie jak inne stare i zużyte sprzęty – został przeniesiony do pomieszczeń gospodarczych³. Zanim komoda trafiła do pracowni konserwatorskiej, była już poddawana w MGPE zabiegom konserwatorskim, takim jak między innymi częściowe usunięcie wtórnej warstwy malarskiej. Stan zachowania mebla można było określić jako średni, z elementami w stanie złym. Drewno świerkowe, z którego skonstruowana jest komoda, wykazuje się średnią trwałością i odpornością ze względu na szybkość procesu destrukcji. Obiekt zaatakowany był przez larwy owadów niszczących drewno. Otwory po nich rozproszone były na całej powierzchni komody. Żerowiska były nieaktywne, na co wskazywały brak mączki drzewnej oraz obłe i czarne otwory wylotowe. Małe, wielkości około 3–5 mm, sugerowały porażenie drewna przez owady z rodziny kołatkowatych (*Anobiidae*)⁴, natomiast wewnętrzne elementy konstrukcyjne wydawały się być zaatakowane przez spuszczle (*Hylotrupes bajulus*)⁵, które żerują przede wszystkim w bielastej części drewna iglastego, a szerokość ich korytarzy wynosi około 6–11 mm⁶. Owady doprowadziły do osłabienia niektórych elementów komody. Szczególnie silnie zostały zaatakowane listwy konstrukcyjne oraz toczone nóżki, które nie pełniły już swoich funkcji nośnych.

Główne ubytki drewniane komody, jakie w znaczący sposób wpłynęły na statykę mebla, to brak dwóch nóżek tylnich, które zostały zastąpione prostymi klockami drewnianymi. Pozostałe dwie nóżki, przednie, wykazywały znaczne żerowanie owadów niszczących drewno.

Połączenia desek szuflad uległy rozluźnieniu, przez co trudno je było otwierać i zamykać. W jednej z nich nieprawidłowo wykonano rekonstrukcję deski, mocowanej za pomocą metalowych śrub bez zastosowania złącz wczepowych.

Prawdopodobnie w przeszłości komoda była narażona na silne zawilgocenie lub nawet zamoczenie, szczególnie tylnej części skrzyni, co skutkowało utratą nóżek oraz silnym zniszczeniem drewna desek w partii dolnej i tylnej ścianki. Owa wysoka wilgotność sprzyjała dodatkowo rozwojowi owadów żerujących na drewnianym materiale obiektu.

■ 3 B. Klajmon, *Konservacja malowanej szafy ludowej ze zbiorów Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”*, „Rocznik Muzeum »Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie«” 2014, t. 2, s. 162.

4 Do rodziny tej należą kołatek domowy, kołatek uparty oraz wyschlik grzebyko-rożny. Najbardziej sprzyjającymi warunkami dla rozwoju tych owadów są temperatura 20°C oraz wilgotność powietrza ok. 70%.

5 Spuszczle potrzebują do swojego rozwoju ciepła oraz wysokiej wilgotności. Meble zaatakowane przez tego owada pochodzą z zawilgoconych pomieszczeń.

6 A.B. Strzelczyk, J. Karbowska-Berent, *Drobnoustroje i owady niszczące zabytki i ich zwalczanie*, Toruń 2004, s. 154–161.

Fot. 2. Jedna ze ścian bocznych komody, stan po usunięciu wtórnej monochromii olejnej: uwidoczniony mazerunek oraz liczne ubytki jego warstwy, ciemne otwory wylotowe owadzie szkodników drewna rozproszone na całej powierzchni

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Należy przypuszczać, iż komoda w przeszłości znajdowała się w niestabilnych warunkach klimatycznych. Jeżeli stała w obiekcie mieszkalnym wykonanym z drewna, to mogła być zainfekowana przez owadzie szkodniki z jego elementów konstrukcyjnych lub innego drewnianego

wyposażenia. Żerowaniu larw owadów sprzyjały wysoka wilgotność oraz odpowiednia temperatura otoczenia. W warunkach o niższej wilgotności natomiast drewno zaczęło się rozsychać, co powodowało rozluźnienie połączeń i spękania. Drewno jest materiałem higroskopijnym, związane są z tym zmiany jego wymiarów – kurczenie się i pęcznienie, pękanie i paczanie oraz liczne wady wynikające z morfologicznej budowy materiału. Te gwałtowne zmiany warunków klimatycznych spowodowały znaczne wypaczenie i zwichrowanie skrzyni komody.

Fot. 3. Fragment komody z pozostałością jednej z dwóch toczonych nóg: widoczne ślady znacznego żerowania owadzych szkodników drewna

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Warstwy malarskie zostały zasłonięte monochromatyczną olejnicą założoną na całą powierzchnię, która zakryła występujący na komodzie mazerunek. Kiedy eksponat trafił do mojej pracowni konserwatorskiej, warstwy przemaalowań ze ścian bocznych skrzyni oraz z lic szuflad zostały już usunięte. Pozostałe elementy, jak blat i jego krawędzie oraz obramienia szuflad, nadal były nimi pokryte. Warstwy malarskie były w bardzo

różnym stanie zachowania, zależnie od ścianki. Najliczniejsze ubytki warstwy podłoża gruntującego oraz warstw malarskich występowały na blacie komody, co związane jest zapewne z użytkowaniem mebla, oraz w obrębie otworów wylotowych owadzych szkodników drewna. Szczegółowy opis warstw malarskich zamieszczono w dalszej części artykułu.

Fot. 4. Błat komody, stan przed pracami konserwatorskimi: widoczne znaczne zniszczenia spowodowane użytkowaniem komody, w niektórych miejscach można dostrzec ślady pozostałości mazerunku

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Technika i technologia wykonania

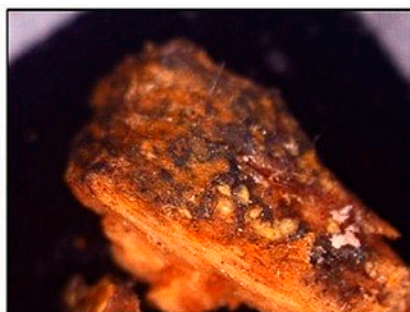
Komoda wykonana jest z drewna świerkowego w konstrukcji skrzyniowej. Łączenia elementów szuflad wykonano w postaci złącz wczepowych skośnych, deski natomiast, stanowiące prowadnice do szuflad, mocowane są do ścianek bocznych skrzyni połączeniem wpustowo-wypustowym. Podobnie montowane są deski ściany tylnej, które dodatkowo przybito gwoździami w dolnej partii. Błat komody przymocowany jest do konstrukcji mebla łączeniem wręgowym, nóżki zaś – kołkowo.

W celu zbadania techniki wykonania warstw malarskich przeprowadzono badania stratygraficzne *in situ*, rentgenowską analizę fluorescencji składu pierwiastkowego (XRF) oraz przekroje poprzeczne. W celach badawczych pobrałam dwie próbki z mebla – pierwszą z szuflady, a drugą ze ścianki bocznej. Przeprowadzono analizę składu pierwiastkowego materiału zabytkowego poprzez rentgenowską analizę fluorescencyjną

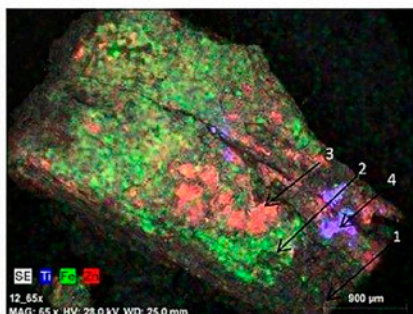
XRF⁷. Badanie wykazało obecność następujących pigmentów w warstwie oryginalnej: pigmenty żelazowe Fe_2O_3 (ugier), biel cynkową ZnO i biel ołowiową $2\text{PbCO}_3 \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$, natomiast w warstwie przemalowań – biel tytanową TiO_2 ⁸.

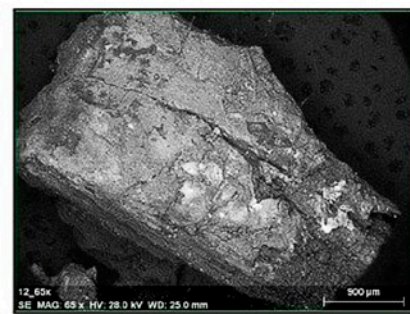
Próbka 1. Mikrofotografia próbki w świetle VIS

Próbka 1. SEM – EDX. Zaznaczone miejsce skanowania

Próbka 1. Mapping – EDX próbki

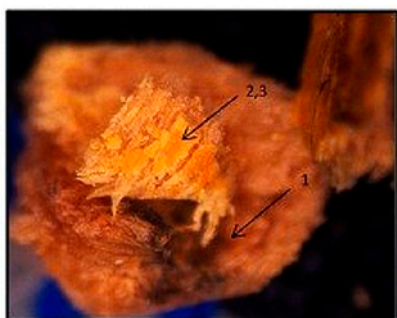
Próbka 1. Opis warstw chronologicznych			
numer warstwy	charakterystyka warstwy	skład chemiczny	faza chronologiczna
4	biała warstwa	biel tyanowa	3
3	biała warstwa	biel cynkowa	2
2	ugrowa warstwa	pigmenty żelazowe (ugier, siena)	1
1	drewno	węglan wapnia, siarczan wapnia, glinokrzemiany	

Próbka 1. Zdjęcia wykonane mikroskopem skaningowym: na fotografiach zaznaczone kolejne warstwy technologiczne mebla, które wyszczególniono w tabeli 1

Oprac. na podstawie badań oraz zdjęć D. Zasady-Kłodzińskiej

■ 7 Badania na energodispersyjnym spektrometrze rentgenowskim MiniPal PW 4025 wykonała mgr Daria Zasada-Kłodzińska z Katedry Technologii i Techniek Sztuk Plastycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zakres analityczny aparatu zawarty jest w granicach od sodu (Na) do uranu (U). Spektrometr wyposażony jest w układ helowy umożliwiający dokonywanie analiz pierwiastków lekkich sodu (Na) i potasu (K).

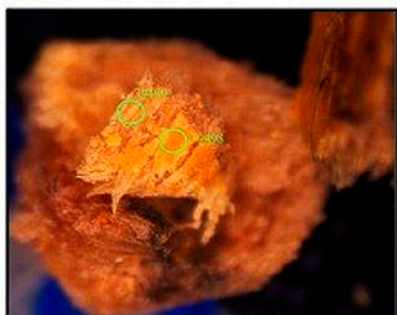
8 P. Rudniewski, *Pigmenty i ich identyfikacja*, Warszawa 1960, s. 34–42.

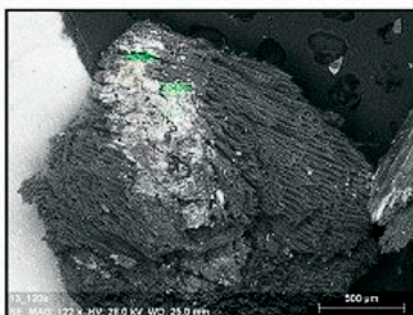
Próbka 2. Mikrofotografia próbki w świetle VIS

Próbka 2. Mikrofotografia próbki w świetle VIS

Próbka 2. Mikrofotografia próbki w świetle VIS

Próbka 2. SEM – EDX. Zaznaczone miejsca skanowania

Mass percent (%) - próbka nr 2

Spectrum	C	O	Al	Si	Cl	K	Ca	Cr	Fe	Zn	Ba	Pb
39498	15.20	41.57	5.17	0.89	0.19	-	1.42	0.21	0.73	28.74	1.30	4.59
39499	17.45	34.61	8.19	2.82	0.25	0.16	0.51	0.25	1.88	27.63	1.64	4.61

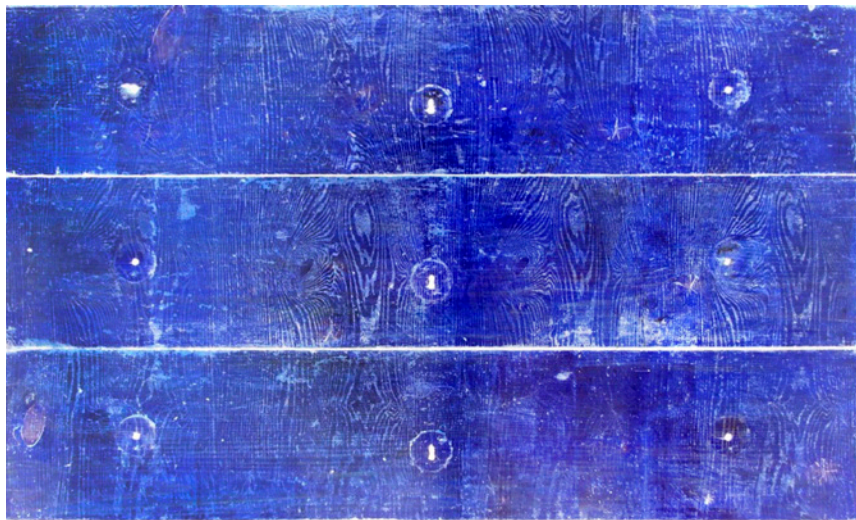
Próbka 2. Opis warstw chronologicznych			
numer warstwy	charakterystyka warstwy	skład chemiczny	faza chronologiczna
3	ugrowa warstwa	pigmenty żelazowe (ugier)	
2	biała warstwa	biel cynkowa, biel ołowiowa	
1	drewno	węglan wapnia, siarczan wapnia, glinokrzemiany	

Próbka 2. Zdjęcia wykonane mikroskopem skaningowym: na fotografiach zaznaczono kolejne warstwy technologiczne mebla, które wyszczególniono w tabeli 1

Oprac. na podstawie badań oraz zdjęć D. Zasady-Kłodzińskiej

Kolejne badania, pozwalające na ustalenie techniki powstania obiektu, przeprowadzono na podstawie zdjęć wykonanych mikroskopem skaningowym w świetle widzialnym, które ukazały stratygrafię obiektu. Pokazują one cztery zasadnicze warstwy technologiczne, z jakich się składa: drewno, warstwy – gruntująca, malarska oryginalna (mazerunek) pokryta lakierem oraz olejnego przemalowania.

Dodatkowo w muzeum, w ramach prac konserwatorskich przy obiekcie, wykonano zdjęcia w fluorescencji wzbudzonej UV. Na ściankach komody i szufladch widoczna była charakterystyczna fluorescencja bieli ołowiowej – jasnobłękitna⁹, występująca w obszarze usłojenia. Wskazywało to na użycie bieli ołowiowej do wykonania mazerunku¹⁰.

Fot. 5. Lica szuflad w fluorescencji wzbudzonej UV: widoczna fluorescencja jasnobłękitna charakterystyczna dla bieli ołowiowej; świecenie to występuje w obrębie rysunku mazerunku

Źródło: archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

W podsumowaniu stwierdzić można, że dekoracja malarska komody składa się z trzech zasadniczych warstw. Na drewnianą powierzchnię nałożono podłoże wyrównujące w postaci farby sporządzonej z bieli cynkowej¹¹, żółtego pigmentu ugru lub ochry rozrobionej ze spoiwem klejowym

■ 9 J. Rogóż, *Zastosowanie technik nieniszczących w badaniach konserwatorskich malowideł ściennych*, Toruń 2009, s. 34.

10 Biel ołowiowa używana była we wszystkich technikach, jednak nie należało jej stosować w technice wapiennej, ponieważ pod wpływem zasad może ciemnieć na skutek tworzenia się czarnego siarczku ołowiu. Można przypuszczać dwie wersje wykonania mazerunku: pierwsza to celowe pociemnienie bieli ołowiowej i zastosowanie jej jako ciemnej farby do mazerunku lub biel ołowiowa stanowiła wypełniacz, na którym osadzono brązowy pigment wraz ze spoiwem, zob. P. Rudniewski, *Pigmenty i ich identyfikacja*, Warszawa 1960, s. 40.

11 Biel cynkową charakteryzuje słabe krycie, co znajduje potwierdzenie w warstwie gruntującej tejże komody, gdyż w niektórych miejscach można dostrzec faktyczne usłojenia drewna stanowiącego konstrukcję mebla.

albo lakierem podkładowym. Następnie po wyschnięciu gruntu naniesiono rysunek słoju (mazer) najprawdopodobniej stemplem, poprzez kalkę lub nadruk, stosując farbę brązową wraz z bielą ołowiową¹². Kolejna warstwa – zachowana szczątkowo – to lakier, być może pokost, który delikatnie barwił całość w odcieniu żółtym oraz stanowił jej zabezpieczenie. W tabeli 1 zaznaczono schematycznie kolejne warstwy technologiczne obiektu.

Tabela 1. Stratygrafia warstw malarskich (poglądowa, nieuwzględniająca stanu zachowania)

Warstwa technologiczna	Oznaczenie graficzne	Warstwa chronologiczna	Charakterystyka warstwy
1		II	wtórna warstwa malarska brązowa w technice olejnej
2		I	warstwa lakieru – pokost
3			warstwa malarska – mazerunek – wykonana brązową farbą z bielą ołowiową
4			zaprawa z bieli cynkowej z ugiem lub ochrą
5			podłoże drewniane – świerk

Źródło: opracowanie własne

Trudno ustalić wykonawcę czy pochodzenie owej komody, należy jednak stwierdzić, iż mazerunek został wykonany bardzo precyzyjnie, poprawnie od strony technologicznej i zachował swój pierwotny koloryt.

Prace konserwatorsko-restauratorskie

Po rozpoznaniu stanu zachowania i techniki wykonania mebla przystąpiono do zabiegów konserwatorskich i restauratorskich. Najważniejszym ich celem było wzmocnienie osłabionej struktury drewna oraz uzupełnienie ubytków warstw malarskich.

■ 12 Technika mazerowania w XX w. została zastąpiona metodą nadruku (tzw. dekorfolie i folie), zob. I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 1998, s. 284.

Prace rozpoczęto od gruntownego oczyszczenia wnętrza komody oraz elementów niepolichromowanych, stosując miękkie gumki, sztyft szklany, pędzle szczecinowe, szczotki ryżowe itd. Aby rozpocząć kolejne etapy, należało przeprowadzić zabiegi dezynsekcji oraz impregnacji drewnianego podłoża. Najlepsze rezultaty zwalczania owadów uzyskuje się poprzez wstrzykiwanie środków toksycznych w otwory przez nie wydrążone. Jest to zabieg pracochłonny, lecz najmniej szkodliwy dla powłok wykończeniowych. Dlatego też zdecydowano się na takie postępowanie przy dezynsekcji drewna komody, którą wykonano poprzez iniekcję (w miejscach polichromowanych) oraz nanoszenie pędzlem (w miejscach niepolichromowanych). Zastosowano preparat owadobójczy do drewna Hylotoks Q. Po tym zabiegu komodę owinięto folią malarską, aby zmaksymalizować penetrację użytego środka.

Następnym zabiegiem była impregnacja drewnianego podłoża, którą wykonywano w dwóch fazach. W pierwszej wstrzykiwano do otworów 5–7-procentowy roztwór Paraloidu B-72 w dawanolu. Po oczyszczeniu uszkodzonego elementu i usunięciu z otworów mączki drzewnej odkurzaczem (o ile było to możliwe) przystąpiono do wstrzykiwania preparatu. W przypadku części otworów prowadzono iniekcję strzykawkami bez tłoków, aby roztwór mógł swobodnie spływać do wydrążonych przez owady korytarzy. Następnie obiekt szczelnie okryto folią. Kolejna faza wzmacniająca drewno polegała na aplikowaniu Paraloidu B-72 o wyższym stężeniu – 10–15%, co wykonywano podobnie jak w pierwszej fazie. Celem uzyskania zadowalających efektów impregnacji wykonywano ją kilkakrotnie, aż do momentu wypłynięcia nadmiaru roztworu. Impregnacja, wbrew oczekiwaniom, była procesem długotrwałym, gdyż jak się okazało, drewno było bardzo silnie uszkodzone przez owady.

Kolejne prace polegały na uzupełnianiu ubytków podłoża drewnianego i warstw malarskich. Otwory pozostałe po żerowaniu owadów wypełniano wcześniej przygotowanymi kołkami mocowanymi klejem, po jego wyschnięciu nadmiar fleka odcinano szczypczykami. Otwory, które nie stwarzały możliwości flekowania, oraz inne większe ubytki drewna wypełniano żywicą epoksydową tiksotropową – Araldite SV/HV. Natomiast brakujące elementy drewniane, na przykład drewniane nóżki, dorobiono z odpowiedniego drewna sezonowanego.

Fot. 6. Fragment komody podczas impregnacji poprzez iniekcję swobodną

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Fot. 7. Fragment jednej ze ścian bocznych komody podczas zabiegu flekowania drewnianymi kołkami

Prace stolarskie obejmowały: usunięcie błędnie wykonanego uzupełnienia deski w szufladzie dolnej; uzupełnienie ubytków drewna powstałych na skutek używania szuflad (otwierania i zamykania) w ich tylnej części; wymianę prowadnicy w postaci deski w górnej szufladzie, wytoczenie brakujących nóżek. Usunięto wtórnie dodane tylne nóżki w postaci klocków, które uwidoczniły silnie zakres destrukcji struktury desek podłoża. Nowo dodane elementy zostały zabezpieczone preparatami owadobójczymi oraz szelakiem, dostosowując ich kolor do drewna oryginalnego. Wytoczonym nóżkom natomiast nadano barwę i mazerunek zgodne z warstwą oryginalną znaną z zachowanej w całości jednej nóżki.

Następnie, po wykonaniu konserwacji i restauracji drewnianego podłoża, można było przystąpić do prac związanych z warstwami malarskimi. Pierwszym zabiegiem było usunięcie pozostałości wtórnej warstwy malarskiej, która zachowała się głównie na krawędziach blatu oraz na listwach, stanowiąc obramienie szuflad. Prace ukazały kolejny rodzaj mazerunku w postaci swobodnie malowanych falowych słoików.

Fot. 8. Fragment listwy stanowiącej obramienie szuflad: po usunięciu wtórnej monochromii olejnej ukazał się mazerunek w postaci falowych pasów

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Równoległe z oczyszczaniem z wtórnych warstw malarskich oraz ich pozostałości rozpoczęto punktowanie brakujących elementów mazerunku. Wykonano je, stosując farby konserwatorskie ketonowe. W trakcie realizacji prac zwrócono uwagę na to, że każdy kolejny krok, począwszy od przygotowania podłoża, a skończywszy na pełnym odtworzeniu dekoracji obiektu, przywraca meblowi niepowtarzalny jednorodny charakter, który zapewne był zgodny z zamysłem twórcy.

Wymagającym zadaniem było odtworzenie oraz wypunktowanie mazerunku występującego na blacie komody, ponieważ ubytki były bardzo rozległe. Mazerunek w tym miejscu wykonano w układzie dwupolowym¹³,

■ 13 Szerszy opis układu mazerunku na powierzchni komody znajduje się w dalszej części artykułu.

co oznacza występowanie tego samego układu usłojenia w dwóch pasach. W pierwszym etapie wypunktowano jedną ze stron lepiej zachowaną na zasadzie porównawczej, stosując również metodę kalkowania. Uzupelnianie ubytków zapraw podłoża wykonywano równolegle, aby nie zatracić formy mazerunku. Drugą część zachowaną w minimalnym stopniu odтворzono, stosując kalkę.

Fot. 9. Błat komody, stan podczas uzupełniania ubytków warstw malarskich zarówno gruntu, jak i jednej części pola mazerunku

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Ściana frontowa komody występuje w układzie czteropolowym, gdzie ten sam rodzaj usłojenia znajduje się na czterech pasach obok siebie. W tym miejscu dekoracja zachowana w znacznie lepszym stopniu pozwalała na wykonanie punktowań scalających całość.

Fot. 10. Szuflady: górna – stan przed punktowaniem, dolna – podczas uzupełniania ubytków mazerunku

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Na ściankach bocznych konieczne było zastosowanie w niektórych miejscach kalkowania. Po wypunktowaniu i scaleniu warstw malarskich całość zabezpieczono lakierem barwiącym.

Elementami towarzyszącymi komodzie były również części metalowe, jak mosiężne szyldy i uchwyty oraz zamki, które także wymagały prac konserwatorskich i renowatorskich. Oczyszczono je z wtórnych powłok malarskich chemicznie z zastosowaniem mieszanki rozpuszczalników oraz mechanicznie (włóknem szklanym), następnie całość zabezpieczono transparentnym werniksem. Brakujący szyld odlano z żywicy epoksydowej barwionej na żółto, następnie jej powierzchni nadano efekt metaliczny zbliżony do oryginalnych szyldów. Dodatkowo dopasowano nowy uchwyt mosiężny na wzór oryginalnych. Zamki do szuflad były niesprawne, nie miały też kluczy, dlatego wymagało to przeprowadzenia ich renowacji oraz dorobienia braków. Stalowe zamki oczyszczono mechanicznie i chemicznie. Następnie całość zabezpieczono żywicą Paraloid B44 w benzynie lakiowej.

Fot. 11. Szyldy, stan podczas oczyszczania z wtórnej warstwy olejnej

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Podczas prac związanych z oczyszczaniem zamków odsłonięto pieczęć PATENTE WIEN znajdującą się na stronie wewnętrznej zamka. Być może jest to pieczęć zakładu patentowego w Wiedniu, co może sugerować zagraniczne pochodzenie mebla.

Fot. 12. Pieczęć znajdująca się na wewnętrznej stronie mechanizmów zamykających szuflady. Należy najprawdopodobniej do urzędu patentowego – PATENTE WIEN

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Mazerunek

Wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich komody oraz w szczególności scalenie kolorystyczne warstw malarskich pozwoliło na ukazanie mebla w jego pierwotnej formie. Rekonstrukcja brakujących partii była szczególnie istotna ze względów wizualnych, ponieważ wszelkie, nawet najmniejsze uszkodzenia i ubytki w mazerowanych dekoracjach niszczą wrażenie naturalnego drewna, powodując utratę iluzji i zaburzając efekt. Komoda ma swoisty charakter dekoracji mazerunkowej w postaci powtarzalnego wzoru usłojenia, który pokrywa całą powierzchnię mebla. Mazerunek komody możemy podzielić na dwa rodzaje ze względu na technikę jego wykonania. Pierwszy jest powtarzalny wykonany najprawdopodobniej na zasadzie stempla – nadruku, a drugi znacznie prostszy zrealizowany poprzez malowanie usłojenia pędzlem.

Fot. 13. Fragment mazerunku, stan po usunięciu wtórnej warstwy malarskiej: można dostrzec, iż rysunek stojów nie był malowany pędzlem, lecz wykonany na zasadzie stempla lub nadruku

Fot. S. Kudła-Herner, 2019 rok

Pierwszy rodzaj usłojenia, wykonany na zasadzie stempla lub nadruku, można było powielać tak jak na ścianach komody, gdzie został on kilkakrotnie powtórzony. Tenże rodzaj mazerunku ma trzy rodzaje wzoru usłojenia (kalki), które zostały odbite na komodzie. Na ściankach bocznych znajduje się pierwszy wzór, na szufladach drugi, a na blacie komody trzeci rodzaj mazerunku. Ścianki boczne oraz blat zostały ujęte w schemat kompozycyjny dwupolowy, gdzie dwa te same wzory zostały odbite obok siebie. Z kolei szuflady są czteropolowe. Usłojenia zostały odbite równomiernie obok siebie, tworząc powtarzalne słoje.

Fot. 14. Stan komody po pracach konserwatorskich i restauratorskich

Źródło: archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

Kolejny rodzaj mazerunku, wykonany poprzez malowanie usłojenia pędzlem, został naniesiony na krawędziach blatu, na listwach stanowiących obramienie szuflad oraz na toczonych nóżkach. Na jasnougrywym podłożu za pomocą jasnobrązowego lakieru – pokostu namalowane zostały falowane słoje. Usłojenie to malowane jest bardzo swobodnie.

Mazerowanie, fladowanie, słojuwanie to nazwy techniki zdobniczej naśladującej naturalne słoje drewna, stosowanej w starożytności i ponownie rozpowszechnionej od XVI wieku. Szczególnie znana była w prowincjonalnych pracowniach stolarskich na przełomie XIX i XX wieku oraz

w meblarstwie ludowym¹⁴. Mazerowanie uchodziło za trudną technikę zdobnictwa i stosowali ją tylko lepsi stolarze, dlatego też wszelkie szczegóły z nią związane trzymali w ścisłej tajemnicy. Z tego powodu w XX wieku zastosowano metodę mazerowania w formie nadruku, tzw. dekorfolie lub folie¹⁵.

Fot. 15. Reprodukacja rysunku ukazującego wykonanie nadruku mazerunku na stolarnie drzwiowej

Źródło: www.alamy.com/vintage-book-page-image216999540.html, dostęp: 23.02.2020

Najprawdopodobniej z taką formą nadruku mamy do czynienia w przypadku omawianej komody. Z całą pewnością mazer komody nie został wykonany poprzez zastosowanie pędzli, ostrych narzędzi itp., które znamy ze słownikowych opisów tejże techniki¹⁶.

Podczas kwerendy źródłowej autorce trudno było odnaleźć zastosowanie podobnej techniki nadruku usłojenia na meblach na terenie Polski.

■ 14 I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli...*, s. 284.

15 Ibidem s. 284.

16 Mazerunek – „w celu uzyskania ciekawych efektów do fadrowania używano np. piwa a z narzędzi szczotek, grzebieni i wałków”: I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli...*, s. 284.

Jako że technika nadruku mazerunku rozpowszechniła się w XX wieku, w związku z tym zawęża to okres datowania komody na 1. ćwierć XX wieku. Z kolei jej forma zbliżona jest do mebli zdecydowanie starszych, ponieważ podobne komody wyrabiano w środowisku miejskim już w 1. połowie XIX wieku w stylu biedermeier. Charakterystyczne dla tego okresu były komody masywne trójszufladowe stojące na klockowatych nogach. Narożniki mebla traktowano ukośnie lub stosowano boki w formie ćwierci koła, aby nadać lekkości obiektom prostopadłościennym¹⁷. Meble biedermeierskie nie były wykańczane dekoracją mazerunkową, która naśladuje jedynie okładziny fornirowe wykonane z lepszych gatunków drewna. Komoda z Golezowa stanowi więc ludową redakcję mebla mieszczańskiego.

Natomiast mebel – komoda – pojawił się na Śląsku pod koniec XIX wieku, w innych częściach kraju nieco później. Skrzynie malowane zostały wyparte w 2. połowie XIX wieku przez komody, a przede wszystkim przez szafy produkcji miejskiej, w których odzież można było wieszać¹⁸, dlatego żywot komody we wnętrzach był krótki. Robiono je wyłącznie na zamówienie, co odbijało się na ich cenie. Czasem są to stare meble wyeliminowane z wnętrz mieszczańskich¹⁹. U schyłku XIX wieku majątniejsi gospodarze wyposażali swoje mieszkania w prawdziwe komody, które stanowiły ich dumę. Były one nowym elementem wyposażenia wnętrza, a ich nieruchome blaty stawały się miejscem ekspozycji różnych przedmiotów, na przykład ołtarzyków²⁰. Omawiana komoda pochodzi z Golezowa, w którym na przełomie wieków XIX i XX zanotowano rozwój przemysłu, co spowodowało jednocześnie wzrost liczby ludności napływowej. W tym czasie gmina miała już charakter przemysłowy, a to dzięki fabryce produkującej wapno. Właśnie w owej cementowni na stanowisku urzędniczym pracował właściciel wspomnianej chałupy. Być może to za jego sprawą zamówiono do wnętrza omawiany mebel. Poza komodą wyjątkowo cenna okazała się również malowana szafa na ubrania datowana na 1878 rok, która była zamalowana, podobnie jak komoda, farbą olejną²¹.

Podsumowując, uważam, iż omawiana komoda jest dość oryginalna i ciekawa w swojej formie ze względu na technikę wykonania dekoracji mazerunkowej. Pomimo prostej budowy jest ciekawym przykładem dekorowania mebli w 1. ćwierci XX wieku, a z racji formy stanowi ludową

■ 17 I. Swaczyna, *Meble. Naprawa i odnawianie*, Warszawa 1990, s. 42–46.

18 R. Reinfuss, *Meblarstwo ludowe w Polsce*, Warszawa 1977, s. 103.

19 E. Berendt, J. Bohdanowicz, K. Różycka, *Sztuka drewna: meblarstwo i snycerstwo ludowe na Dolnym Śląsku*, Wrocław 2005, s. 34.

20 R. Reinfuss, *Meblarstwo ludowe...*, s. 90.

21 B. Klajmon, *Konservacja malowanej szafy ludowej...*, s. 158–173.

redakcję mebla mieszczańskiego, nawiązującego do stylu biedermeier. Dodatkowo do nurtu mieszczańskiego nawiązują również okucia z neorenesansowymi motywami roślinnymi. Proweniencja mebla ze względu na brak sygnatury jest nieokreślona, wiemy jedynie, że był wyposażeniem chałupy z Golezowa, która to wieś leży obecnie na pograniczu Polski i Czech, natomiast w 1. ćwierci XX wieku znajdowała się w obszarze Austro-Węgier. Dodatkowo na zamkach znajdujących się w szufladach komody widnieje pieczęć urzędu patentowego PATENTE WIEN, co sugeruje, iż komoda mogła powstać na terenie austriacko-węgierskim.

Summary

Preservation and Restoration of a Chest of Drawers from Golezów from the Collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów”

The chest of drawers comes from the village of Golezów located in Cieszyn Silesia, and currently belongs to the collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów”. The article describes the subject of preservation and restoration of a chest of drawers, and also attempts to establish the history and origin of this piece of furniture. Apart from the descriptions of the preservation works, the technique and technology of making the graining, which comes in two varieties, are presented. The first is a lining made on the basis of a stamp or print, whereas the second one is made by loose painting with a brush.